

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-31>

УДК 373.3.015.31:17.022.1-053.6 І.

Кіян О.І.

Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

Анотація. У статті розкривається освітнє партнерство як особлива сфера соціального та суспільного життя, один із факторів ефективної взаємодії між школою та громадою у *формуванні громадянина – патріота*, проблеми – виховання суб'єктів громадянського суспільства України в умовах освітнього процесу, формування людини-громадянина, насамперед, як члена громадянського суспільства, спираючись на історичне коріння та соціально-політичні і педагогічні традиції. Сучасний етап розвитку України, як самостійної незалежної держави, вимагає від інститутів соціалізації врахування ряду загальнопедагогічних чинників формування патріотично налаштованої особистості громадянина-патріота. Мова іде про оновлення підходів до мети, змісту і структури формування соціальних компетентностей закладами загальної середньої освіти України на засадах соціального партнерства. Розуміючи, що вирішальну роль у досягненні повноцінності та завершеності виховання *громадянина-патріота* відіграють об'єктивні чинники – соціальні, економічні, правові, культурницькі, вважаємо, що школа вже нині може зробити вагомий внесок у виховання в цьому напрямі.

Ключові слова: соціальне партнерство, педагогічне явище, партнерська взаємодія громадянське суспільство, педагогіка партнерства, принципи виховання, громадянин – патріот.

Kijan Olga

State Scientific Institution
«Institute of Education Content Modernization»

SOCIAL PARTNERSHIP AS A PEDAGOGICAL PHENOMENON IN THE FORMATION OF A CITIZEN-PATRIOT

Summary. In the article, an educational partnership is revealed as a special sphere of social and social life, one of the factors of effective interaction between school and community in the formation of a citizen – patriot, problems – education of subjects of civil society of Ukraine in the educational process, the formation of human-citizen, first of all, a member of civil society, based on historical roots and socio-political and pedagogical traditions. The current stage of development of Ukraine as an independent state requires the institutions of socialization to take into account a number of general pedagogical factors of the formation of a patriotically-minded citizen-patriot. It is about updating approaches to the purpose, content, and structure of social competence formation by Ukrainian secondary education institutions based on partnership pedagogy. Understanding that objective factors – social, economic, legal, cultural – play a decisive role in the achievement of the completeness and completion of patriot education, we believe that modern educational institutions can now make a significant contribution to education in this direction. At the present stage of the socio-economic development of our society, the requirements for the upbringing of the younger generation entering into independent life have radically changed. How to organize the process of education of students? What content does it fill? How to shape the principles and ideals of a Ukrainian citizen? Such questions are of concern to teachers – practitioners, educators, academics, education leaders who are seeking to build a Ukrainian national school. Life itself requires a modern educational institution to form a person who is able to build a decent life in a dignified society, to form a modern worldview, ideas, views and beliefs based on the key heritage of national and world culture, the principles of humanism, democracy, family unity and school, succession, and continuity of generations. It is revealed as one of the promising directions of updating the educational paradigm for the return of its own ideology to Ukraine: content, potential, history, the pantheon of heroes and prominent figures and rethinking the existing experience.

Keywords: social partnership, pedagogical phenomenon, partnership interaction civil society, pedagogy of partnership, principles of education, citizen – patriot.

Постановка проблеми Актуальність виховання громадянина – патріота зумовлена процесом становлення України як суверенної демократичної держави. Беручи до уваги останні події, які відбулися в нашій державі (окупація Російською Федерацією Криму, війна на Сході України), проблема патріотизму та патріотичного виховання молоді сьогодні набуває загальнодержавного масштабу і визначається потребами сучасного етапу розвитку українського суспільства, зокрема необхідністю розгляду важливої педагогічної проблеми – виховання суб'єктів громадянського суспільства України в умовах

освітнього процесу, формування людини-громадянина, насамперед, як члена громадянського суспільства, спираючись на національне коріння та соціально-етнічні та педагогічні традиції.

Виховання громадянина-патріота є комплексною, системною і цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про своє благо і народне, готовності до розбудови демократії, виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національ-

них інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єднанню українського народу, громадянському миру і злагоди в суспільстві на засадах соціального партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пріоритетність вищезазначеного напрямку відображена в таких нормативних документах: законах України «Про освіту», «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», Концепції громадянської освіти та виховання, Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді автори І.Д. Бех та К.І. Чорна, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.) та інші. У проекті Концепції громадянської освіти та виховання в Україні зазначено, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку, саморозвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, сформувати покоління, здатне вчитися впродовж життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства. Якщо звернутись до дослідження соціального партнерства, то одним із перших визначень було розкрито у довідниково-аналітичній праці "Енциклопедія освіти" (2008 р.), що визначає сутність «соціального партнерства» як систему колективно-договірною регулювання соціально-трудових відносин між соціальними суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соціально-трудових договорів, програм чи угод на визначені терміни; соціально-трудових відносин, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп; інститутів і механізмів погодження інтересів учасників виробничого процесу: працівників та роботодавців. Більш уточнене визначення подає науковець Гринько С.Г. соціального партнерства в освіті як результат спільної діяльності (добровільна і рівноправна взаємодія і взаємна підтримка) освітнього закладу та інших соціальних інститутів, спрямованої на розробку, прийняття і реалізацію педагогічних і соціально-економічних рішень, що забезпечують підвищення ефективності розвитку, навчання та виховання дітей і підлітків, їх самовизначення та самореалізації в соціальному середовищі, взаємодію учасників освітнього процесу.

Як зазначає І.П. Яшук, соціальне партнерство в освіті – провідний механізм досягнення якості освіти, особлива взаємодія освітніх установ з суб'єктами та соціальними інститутами, державними установами, суспільними органами, спрямована на узгодження, реалізацію інтересів усіх учасників цього процесу та досягнення освітньої мети [5].

Як один із принципів педагогіки партнерства, соціальне партнерство, відіграє важливу роль у формуванні конкурентноспроможної особистості не тільки в українському суспільстві, а й поза його межами. Адже саме така особистість готова будувати нові продуктивні відносини з оточуючими, готова проявляти ініціативу, здатна приймати рішення та нести за них відповідальність.

Проблема формування громадянина-патріота не нова. Вона має тривалу історію, спроби її обґрунтування, визначення основних складових

знаходимо ще в працях видатних представників античної думки. Що ж стосується слов'янського світу, то формування патріотизму як головної складової менталітету українців, сягає коріння-ми часів Київської Русі.

Зазначимо, що проблема виховання громадянина-патріота дітей та молоді знайшла своє відображення в працях сучасних науковців (В. Андрущенко, В. Кременя, Л. Сохань, І. Фролова), психологів (Б. Ананьєва, І. Беха, М. Боришевського, Л. Виготського, М. Кветова, О. Киричук, К. Платонова, В. Поплужного, С. Рубінштейна, соціологів (Д. Акімова, А. Білоуса, М. Бойка, В. Судакова).

Автори наукових досліджень, які звертаються до аналізу зазначеної теми дотримуються тлумачення тотожних дефініцій. Так, В. Поплужний визначає громадянськість як стан свідомості особистості, неформальне ставлення громадянина до своєї держави, підкреслюючи, якщо громадянство надається, то громадянськість виховується.

Вітчизняні дослідники І. Бех, Н. Косарева, Л. Крицька, Т. Демянюк, К. Чорна зазначають, що патріотизм у суспільно-історичному контексті є продуктом і наслідком соціально-економічних і духовно-культурних процесів.

Як свідчать дослідження, науковці, педагогічні колективи різноманітних суб'єктів освітньої галузі активно працюють над створенням такої моделі соціального партнерства як педагогічного явища, яка б давала змогу здобувачам освіти в майбутньому вирішувати складні питання їх життєвого шляху, успішно досягати особистісних і суспільних цілей.

У складних умовах сьогодення: політичної, економічної, духовної кризи особливого значення набуває виховання громадянина-патріота, оскільки нехтування цим питанням впливає на економічний, духовний стан суспільства, створює реальну загрозу національній безпеці держави.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільшої актуальності набуває патріотичне, громадянське виховання як основоположні, що відповідають нагальним вимогам та викликам сучасності, закладають підвалини для формування свідомих нинішніх і майбутніх поколінь. Інтеграційні процеси в Україні відбуваються на фоні сплеску патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу. Сьогодні потрібні нові підходи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. Оскільки значний відсоток від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснює освітнє середовище, то і відповідальність покладається більша, і можливостей відкривається більше.

Національно-патріотичне виховання – це комплексна система і цілеспрямована діяльність органів державної влади, закладів освіти, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів.

Саме тому в освітньому просторі України об'єктивно виникло соціальне замовлення освітянам – сформувати свідомого громадянина-патріота, особистість з притаманними їй громадянськими і соціальними компетентностями.

Формування патріотизму – важливе завдання всієї системи виховання, мета якої – по-

еднання індивідів з колективом. Це зумовлює пошук нових підходів до вирішення проблем виховання суб'єктів освітнього процесу, на закладах соціального партнерства, адже стверджувати нові форми життя здатна особистість, яка соціалізується у сучасних умовах, набувала б відповідних рис і якостей, які характеризують її як громадянина. Тому сім'я і виступає первинним осередком і фундаментом суспільства, де закладається та створюються необхідні умови для становлення особистості як повноцінного громадянина суспільства.

Такий стан породжує суперечність між вимогами суспільства до формування особистості та неспроможністю значної кількості сімей забезпечити його належну реалізацію.

Мета статті: розкрити сутність соціального партнерства в освіті, обґрунтувати роль соціального партнерства, як механізму компетентного підходу у добровільному пошуку шляхів формування громадянина – патріота.

Завдання статті. Розкрити форми роботи закладу освіти щодо впровадження соціального партнерства для формування громадянина – патріота як креативної особистості, яка зреалізує і знайде себе у суспільстві.

У цьому контексті актуалізується діяльність закладів загальної середньої освіти, які володіють вагомим потенціалом щодо формування у дитини базових цінностей, мотивації соціально схвалюваної поведінки, сприяння засвоєнню моральних норм і соціальних відносин. Однак здійснюючи таку діяльність, заклади освіти мають враховувати особливості виховного впливу інших соціальних середовищ, насамперед сім'ї, сприяючи встановленню партнерських взаємин з батьками, створюючи в такий спосіб оптимальний для виховання дитини цілісний виховний простір.

Важливо, щоб кожний заклад загальної середньої освіти став для здобувачів освіти осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, розбудовувати країну як суверенну, незалежну, правову, соціальну державу, сприяти єдності та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Існує п'ять етапів технологічного процесу соціального партнерства, які базуються на наукових уявленнях про педагогічне проектування та враховують особливості партнерської взаємодії сім'ї та школи в сучасних умовах.

На думку Т. Алексеєнко, Л. Косарчук, Т. Кравченко, О. Руденко, І. Хоменко та ін., найбільш ефективною моделлю взаємовідносин між закладом загальної середньої освіти і соціальними інституціями є їх партнерство.

Родина є первинним осередком суспільства і природним середовищем становлення дитини, джерелом її матеріальної, моральної, емоційної підтримки; сім'я забезпечує продовження роду та матеріальний добробут дитини. Як основний соціальний інститут, який відповідає за виховання дитини, сім'я відіграє пріоритетну роль у її вихованні і розвитку, створенні умов для набуття зростаючою особистістю моральних і духовних якостей, самовиявлення у відповідних діях і вчинках, визначенні власного місця у житті.

Тому соціальне партнерство як педагогічне явище дозволяє змінювати, проектувати, апробувати та встановлювати нові суспільно значимі функції системи освіти.

Соціальне партнерство в освіті – це партнерство, яке ініціює система освіти як особлива сфера соціального життя, що робить внесок у становлення громадянського суспільства. Основна мета закладу освіти щодо організації ефективного співробітництва – це забезпечення відкритості його соціокультурному довікілью; розвиток партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями у навчанні, вихованні, соціалізації учнів та гармонізувати виховні впливи різних суб'єктів створити превентивний виховний простір, шляхом відродження духовних цінностей.

Виходячи з актуальності проблеми проектується основні напрями щодо організації соціального партнерства закладу освіти: зокрема проведення взаємного обміну інформацією; узгодження планів, заходів і сфер спільної діяльності, реалізація спільних програм і проектів, способів визначення її ефективності з потенційними організаціями – партнерами закладу.

Соціальне партнерство сьогодні – це принципова необхідність, бо очевидно, що успішно розвивається той заклад освіти, який відкритий для співпраці, швидше реагує на суспільні зміни, шукає нові ресурси для просування вперед.

Однак школа – не єдине місце, де формується й набуває соціального досвіду особистість. У вихованні та соціалізації беруть участь сім'я, різноманітні дитячі об'єднання, громадськість. Тому школа повинна враховувати особливості виховного впливу навколишнього середовища, сприяти встановленню оптимальних взаємин із соціумом, а також створенню цілісного виховного простору.

Найбільш ефективною моделлю взаємовідносин між школою і соціальним середовищем, зокрема сім'єю, є їхня взаємодія. Цю взаємодію ми визначаємо як цілеспрямований вплив школи і сім'ї одне на одного, який сприяє взаємозбагаченню, посиленню виховного потенціалу взаємодіючих систем. У нинішній соціально-економічній і політичній обстановці їхня взаємодія може успішно реалізуватися лише на основі рівноправного співробітництва [2, с. 45].

Педагогічним колективам шкіл важливо опанувати технології проектування моделі такої партнерської взаємодії з сім'єю та включити батьків у побудову соціального партнерства.

Вимогами й правилами організації соціального партнерства школи і сім'ї є:

формування морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується у соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал;

зміцнення й розвиток контактів між педагогами і батьками щодо вивчення психології дитини та її поведінки;

постійний діалог як форма відносин між педагогами і батьками, основою якої є свідоме прийняття шкільних вимог і правил батьками;

гуманізація міжособистісних відносин, попередження конфліктних ситуацій та оптимізація взаємин між педагогами і батьками, в основі яких, – здатність до взаємодії;

системна організація просвітницької діяльності відносно батьків, підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань і компетентності, урізноманітнення форм і методів педагогічної просвіти.

Соціальне партнерство одночасно є і результатом, і активним чинником формування громадянського суспільства, в якому різні соціальні групи, прошарки і класи зі своїми специфічними інтересами створюють свої організації, через які формують стійку соціальну спільноту, що забезпечує соціальну та політичну стабільність в суспільстві.

Партнерська взаємодія закладу освіти і батьківської громади можлива за сформованості у батьків готовності до тісної співпраці зі школою на паритетних засадах, з опорою на розуміння того, яку діяльність краще виконає школа, а яку – сім'я.

Науковці стверджують, що «сучасне людство на тлі видатних досягнень науки, все більше втрачаючи духовні цінності, невпинно рухається до повної моральної деградації. Тому йдеться про порятунок цивілізації і найперше духовний» [4, с. 143–150].

Для формування громадянської свідомості ключове значення має співвідношення індивідуально і колективно зорієнтованих духовних цінностей. Духовність, вважає Н.І. Косарева, – це той рівень розвитку особистості і суспільства, який є консолідуючим началом, здатним об'єднати людей на основі взаємної поваги і любові; це та сила, яка покликана стимулювати національне відродження України, забезпечити громадянський мир і злагоду в суспільстві» [3, с. 70]. Адже рушієм соціального прогресу є спільнота людей, об'єднаних певною системою ціннісних координат.

Підходи та принципи виховання громадянина-патріота, досягнення цілей громадянського виховання вимагає дотримання наукового підходу до організації цього процесу, тобто врахування об'єктивних закономірностей його перебігу, взаємодії системи чинників, що його детермінують (раціональність, об'єктивність, наукова картина світу).

Науковий підхід до процесу формування особистості – громадянина передбачає, що дія загальних закономірностей розвитку громадянськості опосередковується впливом конкретно-історичних умов життєдіяльності даного суспільства загалом і кожного з його членів зокрема. Конкретно-історичний підхід допомагає збагнути і сформулювати специфічні, найбільш актуальні на даному етапі розвитку українського суспільства завдання громадянського виховання, а саме: усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства.

Ефективність формування усвідомленого громадянина – патріота – як і в багатьох інших особистісних характеристик – значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким у структурі особистості виникають і закріплюються перш за все ті новоутворення у «конструюванні», яких індивід викладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності

у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності. У формуванні громадянина-патріота особливо значення набуває особистісно-зорієнтований підхід, коли в центрі освітнього процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремих індивідів, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) держава (суспільство) можна реалізувати перспективу й демократичну модель виховання в душі громадянськості. При цьому співвідношення особистісних і ситуативних об'єктивних вимог діяльності.

Необхідною умовою формування громадянина-патріота виступає системний підхід, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, ієрархічного, взаємозалежного, дотермінового відкритого процесу в його постійному розвитку й саморозвитку. В умовах прогресуючої спеціалізації освіти та формуванні комунікаційних перешкод (бар'єрів) між людьми системний підхід виступає основою організації й впровадження в практику такого всеохоплюючого феномену як громадянське виховання.

Як свідчить практика у підсиленні цієї вагомості складової формування громадянина-патріота існує особлива потреба педагогічної громадськості. Слід зазначити, що важливим об'єктом педагогічної діяльності є відносини суб'єктів виховного процесу, що зумовлює необхідність спеціальної виховної роботи, спрямованої на їх формування. Ефективність виховання громадянина – патріота залежить від форм та методів його організації як в навчальний і позаурочний час.

Пріоритетна роль має належати активним методам та формам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії школи і сім'ї і інших соціальних інституцій, спрямовані на самостійний пошук істини і сприятимуть формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості. До них належать ситуаційно-рольові ігри, соціодрама, методи відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, освітні івенти, методи аналізу соціальних ситуацій. Громадянсько-патріотичні якості учнів формуються у процесі їх власної життєдіяльності і залежить від тих відносин, що зумовлює цю діяльність. У сучасному вихованні відбувається перехід від регулюючих функцій спеціальних педагогічних умов і вимог, системи виховних заходів до організації особистого соціального досвіду у процесі створення виховних ситуацій, що потребують від учнів виявлення особистісного ставлення, здійснення відповідальної соціальної дії, формування особистісного соціального досвіду.

Соціальне партнерство, як педагогічне явище яке формується в процесі виховання є комплексною, системною і цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про своє благо і народне, готовності до розбудови демократії, виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, прагнення цілісності, незалежності України, сприяння єдності.

Висновки. Основною метою діяльності сучасного закладу освіти є створення умов для розвитку доступної та якісної системи освіти, відповідно до вимог суспільства, запитів особистості та потреб держави, чітке визначення концептуальних підходів до вирішення основних проблем соціального партнерства у вихованні дитини у контексті Нової української школи, гуманізації виховання та навчання для досягнення високих освітніх рівнів, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації, здійснення науково-практичної підготовки талановитої української молоді, виховання громадянина – патріота Батьківщини з вільними політичними й світоглядними переконаннями; створення творчої особистості, свідомого ставлення до обов'язків;

виховання поваги до національно-державних цінностей українського народу.

«Аналіз сучасної соціальної ситуації, за твердженням І. Беха, – дає змогу стверджувати, що молоде покоління зіткнеться з унікальним феноменом – необхідність опанування наукою виживання на основі розвитку соціально-педагогічних засобів пристосування до будь-яких, зокрема, екстремальних ситуацій. Річ у тім, що для позитивного входження в сучасне життя молоді людина має володіти широким спектром здібностей: від фізичних якостей, які потрібні кожному і для зустрічі з довкіллям, і для зустрічі з іншими людьми, до вміння вижити у співтоваристві інших, залишаючись при цьому вільною і відповідальною особистістю» [2, с. 197].

Список літератури:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
3. Косарева Н.І. Формування духовності особистості на засадах цінностей українського народу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : Зб. наук. праць. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 32. Рівне : РДГУ, 2005. С. 70–72.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: novashkola@mon.gov.ua
5. Ящук І.П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В. Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.46. С. 176–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.46_35

References:

1. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno-orientovanyj pidhid: teoretyko-tekhnologichni zasady* [Personal education: Personally oriented approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid, vol. 1.
2. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno-orientovanyj pidhid: teoretyko-tekhnologichni zasady* [Personal education: Personally oriented approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid, vol. 2.
3. Kosareva, N.I. (2005). *Formuvannia dukhovnosti osobystosti na zasadakhzinnostej ukrainskogo narodu* [Formation of personality spirituality on the basis of values of the Ukrainian people]. *Naukovi zapysky Rivnenskogo derzhavnogo humanitarnogo universytetu*, vol. 32, pp. 70–72.
4. Nova ukrainska shkola. *Konzeptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. URL: novashkola@mon.gov.ua
5. Yashchuk, I.P. (2014). *Osnovy sozialnogo partnerstva v navchalno-vykhovnomu zakladi u tvorchii spadshchyni V. Sukhomlynskogo* [Fundamentals of social partnership in an educational institution in V. Sukhomlinsky's creative heritage]. *Naukovyi visnyk Mykolaiivskogo derzhavnogo univesytetu imeni V.O. Sukhomlynskogo*, vol. 1.46, pp. 176–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.46_35